

ESIMÄRTER STEFANOSE PÜHA AD 2021
Ap 6:8–15; 7:51–60 (Jr 20:7–11.13; Mt 10:16–22)

8 Aga Stefanos, täis armu ja väge, tegi imetegusid ja suuri tunnustähti rahva seas.

9 Siis tõusid mõned nõndanimetatud vabakslastute ja küreenlaste ja aleksandrialaste sünagoogist ning nende seast, kes on Kiliikia ja Aasia poolt, Stefanosega vaidlema, ent ei suutnud vastu seista tarkusele ja Vaimule, kelle läbi tema rääkis.

11 Siis nad kihutasid üles mehi ütleva: «Me oleme kuulnud teda rääkivat teotussõnu Moosese ja Jumala vastu.»

12 Nad ässitasid rahvast ja vanemaid ja kirjatundjaid ning tulid, võtsid Stefanose kinni ja viisid ta Suurkohtu ette.

13 Nad seadsid sinna ka valetunnistajaid, kes ütlesid: «See inimene ei lakka rääkimast sõnu püha paiga ja Seaduse vastu.

14 Me oleme kuulnud teda ütlevat, et see Jeesus Naatsaretlane hävitab selle koha ja muudab kombed, mis Mooses meile on pärandanud.»

15 Ja kui kõik Suurkohtus istujad teda ainiti vaatasid, nägid nad tema palge olevat otsekui ingli palge.

51 [Stefanos ütles:] «Te kangekaelsed ja ümberlõikamatud südameilt ja kõrvadelt! Teie panete alati vastu Pühale Vaimule, nii nagu teie isad, nõnda teete teiegi.»

52 Keda prohvetitest teie isad ei ole taga kiusanud? Ja nad on tapnud need, kes kuulutasid ette selle Õige tulemist, kelle reetjaiks ja mõrtsukaiks nüüd olete saanud teie,

53 kes te saite Seaduse inglite antud korralduse kaudu, ent ei ole seda pidanud.»

54 Aga kui nad seda kuulsid, lõikas see neil südamesse ja nad kiristasid hambaid.

55 Stefanos aga, täis Püha Vaimu, vaatas ainiti taevasse ja nägi Jumala kirkust ning Jeesust seisvas Jumala paremal käel

56 ja ütles: «Ennäe, ma näen taevaid avanevat ja Inimese Poja seisvat Jumala paremal käel.»

57 Selle peale nad karjusid valju häälega ja oma kõrvu kinni hoides söötsid nagu üks mees tema kallale

58 ja kihutasid ta linnast välja ning viskasid teda kividega. Ja tunnistajad panid oma rõivad maha ühe noormehe jalgade ette, keda kutsuti Sauluseks,

59 ja nad viskasid kividega Stefanost, kes valjusti hüüdis: «Issand Jeesus, võta mu vaim vastu!»

60 Ja ta laskus põlvili ning hüüdis suure häälega: «Issand, ära pane seda neile patuks!» Ja kui ta seda oli öelnud, uinus ta.

Sissejuhatus

Evangelist Luuka poolt oma evangeeliumi järjena kirjutatud Apostlite tegude raamat ei ole mitte niivõrd varaseim ülevaade kristliku kiriku ajaloost, kuivõrd kiriku algusaegu kirjeldav [misjoni-] teoloogiline teos, mille keskne teemapüstitus on kokku võetav Issanda poolt apostlitele öeldud sõnadega: «Te saate väe Pühalt Vaimult, kes tuleb teie üle, ja te peate olema minu tunnistajad Jeruusalemmas ja kogu Juuda- ja Samaariamaal ning ilmamaa äärteni.» (Ap 1:8) Apostlite tegude raamat kõneleb kiriku algusest Jeruusalemmas, selle peatselt puhkenud tagakiusamisest ärgitatud levimisest Vahemere idarannikul (ja tasahilju ka Aafrikasse) ning seejärel juba teadlikust misjonist, mis saavutas oma esialgse eesmärgi kristluse jõudmisega tollase maailma pealinna Rooma.

Apostlite tegude raamatu esimese poole peategelasteks võib pidada eeskätt Peetrust, temaga koos Johannest ning vähemal määral teisi apostleid ja sõnakuulutajaid (näiteks diakoneid Stefanost ja Filippust), alates kolmeteistkümnendast peatükist aga vaieldamatult apostel Paulust, keda esimest korda mainitakse seoses Stefanose hukkamisega ning kelle pöördumise lugu on niivõrd määrava tähtsusega, et seda refereeritakse Apostlite tegude raamatus põhjalikult lausa kolmel korral.

Kiriku pärimuse järgi on nii kolmanda evangeeliumi kui Apostlite tegude raamatu autoriks arst Luukas, kes oli sündinud Antiookias paganlike vanemate lapsena. Kuigi vahel on arvatud, et Luukas võis juba varasemalt kuuluda Jeesuse laiemasse õpilasteringi (nn seitsmekümne hulka), on kirikuisad valdavalt veendunud, et temast sai kristlane Pauluse kuulutustöö tulemusena, kelle saatjaks Luukas tema teisel ja kolmandal misjonireisil oli ning kelle juurde ta jäi ka tema vangipõlve päevil.

Kuna Apostlite tegude raamat lõpeb kirjeldusega Pauluse jõudmisest Rooma, kus apostel viibis [vähemalt] kaks aastat enne oma märtrisurma aastal 64, võib see varasemalt olla kirjutatud kas kuuekümnendate aastate keskpaiku või teisel poolel.¹

Nagu Luuka evangeelium, nii algab ka Apostlite tegude raamat sissejuhatusena, milles raamatu esimese adressaadina märgitakse kedagi Teofilost²: «Esimese raamatu, Teofilos, ma kirjutasin kõigest sellest, mida Jeesus algusest peale tegi ja õpetas kuni selle päevani, mil Ta võeti üles taevasse pärast seda, kui Ta apostlitele, keda Ta oli valinud Püha Vaimu kaudu, oli andnud korraldusi. Neile Ta oli pärast oma kannatamist näidanud ennast elavana, tõendades seda mitmel viisil, ilmudes neile neljakümne päeva jooksul ja kõneldes Jumala riigist.» (Ap 1:1–3)

¹ Nn ajaloolis-kriitilise koolkonna esindajad on kindlad, et Apostlite tegude raamat on kirjutatud pärast aastat 90 ning et selle nende väitel tundmatuks autoriks ei saa mingil juhul olla arst Luukas. Seevastu tunnustatud Uue Testamendi teadlane Klaus Berger paigutas Apostlite tegude raamatu kirjutamisaja vahemikku 65–71.

² Nimi Θεόφιλος – «Jumala sõber» – võib olla ka kõigi lugejate tähistamiseks mõeldud pöördumine.

Arvatavasti oli Teofilos ristiusust huvitunud pagan, võib-olla ka juba ristimiskandidaadiks vastuvõetu, kes õigupoolest kehastab kogu inimkonda, kellele Kristuse jüngrid on kutsutud evangeeliumi kuulutama. Taoline õpetuslik taotlus tuleb selgelt esile mitmete pikkade kõnede kaudu, mida Apostlite tegude raamat sisaldab ja mis on äärmiselt sobivaks kokkuvõtlikuks materjaliks kristliku usu põhisisu tundma õppimisel, seda nii juutidele, kelle ajalooga ja pühade kirjadega kuulutus Jeesusest kui töötatud Messiasist seotakse, kui ka paganatele, kellele näidatakse, et nemadki on kutsutud osa saama juutidele ja juutide kaudu antud töötustest.

Luukas demonstreerib Apostlite tegude raamatus äärmise selgusega, et evangeelium Jeesusest Kristusest ei ole mõeldud mitte ainult Iisraeli rahvale, vaid kõigile inimestele, kusjuures selle esimeseks kuulutajaks pole mitte «paganate apostel» Paulus, vaid «ümberlõigatute apostel» Peetrus: «Kui nüüd Jumal on andnud neile samasuguse anni kui meilegi, kes me usume Issandasse Jeesusesse Kristusesse, kes olen siis mina, et ma oleksin võinud Jumalat keelata... Mehed-vennad, te teate, et Jumal juba ammu ajast on valinud teie seast minu, et minu suu läbi paganad kuuleksid evangeeliumi sõna ja saaksid usklikuks. Ja südametundja Jumal on nende eest tunnistanud, andes neile Püha Vaimu nagu meilegi, ja ei ole teinud mingit vahet meie ja nende vahel, olles usu läbi puhastanud nende südamed... Ent meie usume end päästetud olevat Issanda Jeesuse armu läbi samal kombel nagu nemadki.» (Ap 11:17; 15:7–9.11)

Apostlite tegude raamat on kõrgetasemeline kirjandusteos, algusest lõpuni suurepäraselt komponeeritud, ja isegi selle ootamatult järsuna tunduda võiv lõpp ei ole kindlasti juhuslik, vaid teadlikult avatuks jäetud uks tulevikku: «Aga Paulus jäi kaheks täisaastaks oma üürielamusse ja võttis vastu kõiki, kes tema juurde tulid, kuulutades Jumala riiki ja õpetades tõe Issandast Jeesusest Kristusest täiesti avalikult ja ilma takistamata.» (Ap 28:30j)

Sealtpeale on juba iga järgneva kristlaste põlvkonna kutsumus ja ülesanne Apostlite tegude raamatut edasi kirjutada.

Keelelisi märkuseid

Stefanos – nimi Στέφανος tähendab «kroon», «aupärg», «võidupärg».

Arm³ – χάριτος – sõna χάρις tähendab «arm», «armuand», «armukingitus», «heldus», «heameel», «kiindumus», ka «tänu».

Väge – δυνάμειος – sõna δύναμις tähendab «vägi», «võim», «võime».

³ Mõnes käsikirjas on sõna χάριτος – «armu» – asemel πίστειος – «usku». 1739. aasta Piiblis ongi «täis usko ja wägge».

Tegi – ἐποίει – sõna ποιέω tähendab «tegema», «teostama», ka «looma».⁴

Imetegusid – τέρατα – sõna τέρας – «imetegu» – tähistab midagi erakorralist, tähelepanuväärset.

Tunnustähti – σημεία – sõna σημειον – «tunnustäht», «imetegu» – tuleneb sõnast σήμα – «märk», «tähis».⁵

Rahva seas – ἐν τῷ λαῷ – sõna λαός tähistab nii kogu rahvast kui kuskil koos olevat rahvahulka või mingi paiga (linna, maakoha) rahvast.

Tõusid – ἀνέστησαν – sõna ἀνίστημι tähendab nii «püsti tõusma» kui ka «[unest] üles tõusma» ja «[surnuist] üles tõusma».

Vabakslastute – Λιβερτίνων – nimetust Λιβερτίνος – «libertiin», «vabakslastu» – kasutati Pompeiuse poolt vangidena Rooma viidud ja hiljem vabastatud juutide tähistamiseks, kellel oli oma kuludega rajatud sünagoog ka Jeruusalemmas.

Küreenlaste – Κυρηναίων – nimetust Κυρηναῖος – «küreenlane» – kasutati Aleksander Suure väepealiku ja Ptolemaioste dünastia asutaja Ptolemaios I poolt Liibüas paiknevasse Küreenesse asustatud juutide tähistamiseks.

Aleksandrialaste – Ἀλεξανδρέων – nimetus Ἀλεξανδρεύς – «aleksandrialane» – tähistab siinkohal Aleksandrias elanud juute.

Sünagoogist – ἐκ τῆς συναγωγῆς – sõna συναγωγή koosneb eessõnast σύν – «[kellegagi] koos» – ja verbist ἄγω – «tooma», «juhtima», «viima» – tähistades nii kokkutulnud kogudust kui ka kogudusekoda.

Vaidlema – συζητοῦντες – sõna συζητέω koosneb eessõnast σύν – «[kellegagi] koos» – ja verbist ζητέω – «otsima», «[midagi] nõudlema/taga nõutama», «[millegi poole] püüdlema» – tähendab siin ilmselgelt negatiivselt «vaidlema», ent võib tähistada ka positiivset ühist arutelu.

Ei suutnud – οὐκ ἴσχυον – sõna ἰσχύω tähendab «tugev olema», «võimeline/suuteline olema», «jõudu/võimu omama».

⁴ Muuhulgas on siit pärit ka sõna ποίημα – «teos», «poeem» –, nt Ef 2:10: «Sest meie oleme Tema teos...», mida võiks tõlkida ka: «Meie oleme Tema loome...» või tõeliselt poeetiliselt: «Meie oleme Tema poeem...»

⁵ Siit on pärit ka märgiteadust tähistav sõna «semiootika».

Vaimule – τῷ πνεύματι – sõna πνεῦμα tuleneb verbist πνέω – «hingama», «puhuma» – ja tähistab sarnaselt heebrea sõnale וַיִּבְרַח nii vaimu, tuult kui ka hingeõhku.

Teotussõnu – ῥήματα βλάσφημα – sõna ῥήμα tuleneb verbist ῥέω – «kõnelema», «väljendama», aga ka «voolama» ja «välja valama» – ja tähistab eeskätt väljendatud, räägitud sõna. Sõna βλάσφημος tähistab laimamist, kurja rääkimist, maine kahjustamist.⁶

Tulid, võtsid Stefanose kinni – ἐπιστάντες συνήρπασαν αὐτὸν – sõnasõnalt: «tema peale tulles haarasid ja lohistasid ta minema».⁷

Viisid – ἤγαγον – sõna ἄγω tähendab «tooma», «juhtima», «viima», ka «[väevõimuga] ajama».

Suurkohtu ette – εἰς τὸ συνέδριον – sõna συνέδριον – «süneedrium», «sanhedrin», «suurkohus» – koosneb eessõnast σύν – «[kellegagi] koos» – ja sõnast ἔδραϊος – «istekoht», «istung».

Valetunnistajaid – μάρτυρας ψευδεῖς – sõnast μάρτυς – «tunnistaja» – tuleneb ka sõna «märter».⁸

Ei lakka – οὐ παύεται – sõnast παύω – «lõpetama», «lakkama» – tuleneb ka sõna «paus».

Püha paiga [vastu] – κατὰ τοῦ τόπου τοῦ ἁγίου τούτου – «selle püha paiga vastu [siin]».

Seaduse vastu – [κατὰ] τοῦ νόμου – sõna νόμος tähendab «seadus», «korraldus», «asjakorraldus» ja tähistab siin ilmselt Moosese Seadust.

Jeesus – nimi Ἰησοῦς tuleneb heebrea nimest יְהוֹשֻׁעַ ja tähendab «JHWH on pääste», «JHWH päästab».

Hävitab – καταλύσει – sõna καταλύω tähendab «laiali lammutama», «purustama», «hävitama».⁹

⁶ 1968. aasta piiblitõlkes: «pilkesõnu».

⁷ 1739. aasta Piiblis: «kippusid temma peäle, kiskusid»; 1968. aasta piiblitõlkes: «langesid ta kallale ning võtsid ta kinni»; 1989. aasta Uues Testamendis kõige täpsemalt: «kargasid Stefanose kallale ja lohistasid ta kaasa».

⁸ Nii võiks Stefanusele kui tõelisele märtrile mõeldes tõlkida ka «valemärtreid» või «pseudomärtreid».

⁹ 1989. aasta Uues Testamendis: «lammutab».

Kombed – τὰ ἔθη – sõna ἔθος tähendab «komme», «tava», «ettenähtud [asi]», «harjumuspärane [asi]».

On pärandanud – παρέδωκεν – sõna παραδίδωμι tähendab «üle andma», «[kellegi kätte] andma», «[kellegi meelevalda] loovutama», ka (negatiivses tähenduses) «ära andma».

Ainiti vaatasid – ἀτενίσαντες – sõna ἀτενίζω tähendab «põrnitsema», «üksisilmi vahtima», «jõllitama».

Ingli – ἀγγέλου – sõna ἄγγελος tähendab «ingel», «sõnumiviija», «saadik».

Südamelt – καρδίαις – sõna καρδία – «süda» – tähistab piltlikult n-ö sisemist inimest, s.t eneseteadvust, eriti hinge ja vaimu keskmena, mõtete, tunnete, soovide, igatsuste, püüdluste «asupaigana», elujõu ja tahte allikana.

Prohvetitest – τῶν προφητῶν – sõna προφήτης – «prohvet» – tuleneb verbist φημί – «ütleva», «lausuma», «teada andma», millele on lisatud eesliide πρό – «ees», «ette».

Ei ole taga kiusanud – οὐκ ἐδίωξαν – sõna διώκω tähendab siin «taga ajama», «jälitama», «ahistama», «taga kiusama».¹⁰

Õige – τοῦ δικαίου – sõna δίκαιος tähendab «õige», «seadusekuulekas», «vooruslik», «kombekas».¹¹

Reetjais – προδόται – sõna προδότης – «äraandja», «reetur» – tuleneb verbist προδίδωμι – sõnasõnalt: «ette andma»¹².

Inglite antud korralduse kaudu – εἰς διαταγὰς ἀγγέλων – pigem mitte «inglite antud», vaid «inglite poolt teada antud» korralduse kaudu.¹³

Lõikas see neil südamesse – διεπρίοντο ταῖς καρδίαις – sõna διαπρίω tähendab sõnasõnalt «läbi saagima», «pooleks saagima».¹⁴

¹⁰ 1989. aasta Uues Testamendis: «ei ole jälitanud».

¹¹ Ka siin veidi sobimatuna kõlavalt, ent sisuliselt igati omal kohal olevana «ontlik», «korralik» («hea lastetoaga»).

¹² Eesti keeles vastab sellele ehk väljend «[kedagi enda asemel] ette lükkama» – või tänapäevases kõnepruugis ja veidi parafrasides: «[kedagi] tanki panema».

¹³ 1968. aasta piiblitõlkes: «inglite teenistuse kaudu».

¹⁴ 1989. aasta Uues Testamendis: «lõikas see neil hinge».

Kirkust – δόξαν – sõna δόξα tuleneb verbist δοκέω – «arvama», «mõtlemata», «[kellestki midagi] pidama» – ja tähendab eeskätt «arvamus», «hinnang», tähistades sellest tulenevalt ka kellegi väarikust, auväarsust, hiilgust, sära, majesteetlikkust, aulisust.¹⁵

Karjusid – κράξαντες – sõna κράζω tähendab «valju häälega hüüdma», «karjuma», samuti (väga sarnaselt eestikeelsele vastele) «kraaksuma».¹⁶

Valju häälega – φωνῆ μεγάλη – sõnasõnalt: «suure häälega».

Ja oma kõrvu kinni hoides söötsid – συνέσχον τὰ ὦτα αὐτῶν καὶ ὄρμησαν – originaalis kuulub kõrvade kinni hoidmine eelneva lauseosa juurde: «karjusid valju häälega oma kõrvu kinni hoides ja söötsid». Sõna ὄρμάω võiks originaalile kõlaliselt sarnast vastet anda soovides tõlkida ka «tormama».

Nagu üks mees – ὁμοθυμαδόν – võiks tõlkida ka: «ühe hooga» või «ühel meelel».

Tema kallale – ἐπ' αὐτόν – sõnasõnalt: «tema peale».

Kihutasid ta linnast välja – ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως – sõna ἐκβάλλω koosneb seestülevast eessõnast ἐκ ning verbist βάλλω – «viskama», «heitma», «pilduma», «pillutama» – ning tähendab sõnasõnalt «välja heitma», «välja viskama».

Tunnistajad – οἱ μάρτυρες – sõnast μάρτυς – «tunnistaja» – tuleneb ka sõna «märter».

Sauluseks – Σαύλου – nimi Σαῦλος või Σαούλ tuleneb heebrea nimest לִישׁ – «igatsetu», «küsimu/palutu».

Kes valjusti hüüdis – ἐπικαλούμενον καὶ λέγοντα – sõnasõnalt: «kes hüüdis [Issanda] poole ja ütles».

Issand – κύριε – sõna κύριος on Uues Testamendis enamasti Jumalale (ja Kristusele) reserveeritud tiitel, algses tähenduses «peremees», «omanik», «isand», «valitseja».

Patuks – τὴν ἁμαρτίαν – sõna ἁμαρτία tuleneb verbist ἁμαρτάνω – «mürgist mööda laskma», «eksima», «patustma» – ja tähendab «möödalaskmine», «eksimus», «patt», «ülekohus».

¹⁵ 1739. aasta Piiblis: «au»; 1968. aasta piiblitõlkes: «auhiilgust».

¹⁶ Ehk võiks siinses kontekstis tõlkida ka «kriiskasid». 1739. aasta Piiblis: «kissendasid».

Sisuline analüüs

Stefanos oli üks seitsmest esimesest diakonist, kes valiti ja seati apostlite poolt ametisse selleks, et nad Jeruusalemma koguduse kreeka keelsete juutide, iseäranis leskede eest hoolitseksid. Nende diakoonilisest teenistusest Apostlite tegude raamat lähemalt ei kõnele, küll aga seostab nende valimise ja ametisse seadmisega vähemalt kaudselt Jumala sõna ja kristliku usu jätkuva levimise ning jüngerite arvu kasvu Jeruusalemmas: koguni «suur hulk preestreid võttis usu omaks» (Ap 6:7).

Kahest diakonist – Stefanosest ja Filippusest – räägitakse pikemalt, esimesest Apostlite tegude raamatu kuuendas ja seitsmendas, teisest kaheksandas peatükis. Stefanose kohta öeldakse, et ta oli «täis armu ja väge» ning tegi «imetegusid ja suuri tunnustähti rahva seas» (Ap 6:8). Järgnev kirjeldus näitab, et Stefanose sooritatud imeteod olidki tõepoolest eeskätt tunnustähed, mille eesmärgiks oli kinnitada tema sõnumit – seda ei kuulutanud ta aga mitte ainult imetegude varal omandatud autoriteediga, vaid taolise tarkuse ja Vaimuga, et ükski – ka kõige kaasaegsemad ja tõenäoliselt haritumad või vähemalt maailma näinud (libertiinid, küreenlased ja aleksandrialased – vt vastavaid keelelisi märkusi) – ei suutnud tema kuulutusele ega vaidlustes esile toodud argumentidele vastu seista.

Et Stefanoses nähti suurt ohtu, sellest tunnistab ägedus ja otsustavus, millega temast vabaneda püütakse: «Siis nad kihutasid üles mehi ütlema... Nad ässitasid rahvast ja vanemaid ja kirjatundjaid...» (Ap 6:11j) Mingil muul viisil kui vägivallega polnud lootust Stefanost vaikima sundida, seepärast kargas üles kihutatud rahvahulk talle kallale ning lohistas ta Suurkohtu ette, püüdes tema süüdimõistmist tagada valetunnistajate esiletoomisega.

Rohkem kui valetunnistajate süüdistused, mõjus Suurkohtu liikmetele aga miski Stefanose isikus, isegi tema vaikimises: «Ja kui kõik Suurkohtus istujad teda ainiti vaatasid, nägid nad tema palge olevat otsekui ingli palge.» (Ap 6:15) Kas selle mõjul või lihtsalt selleks, et kõik toimuks ettenähtud korra kohaselt, andis ülempreester pärast süüdistuste ärakuulamist sõna süüdistatavale endale, küsides Stefanoselt: «Kas see on nõnda?»

Stefanos vastas pika, pea tervet Apostlite tegude raamatu seitsmendat peatükki hõlmava kõnega, milles ta alustas Aabrahami kutsumisest, talle antud töotustest ja temaga sõlmitud lepingust, jätkates Jaakobi poegade, iseäranis Joosepi lugudega ning pühendades seejärel rohkesti tähelepanu Moosese kutsumisele ja Jumala rahva Egiptusest väljatoomise ning Töötatud Maale juhtimise missiooniks ettevalmistamisele, samuti Iisraeli kõrberännakule, iseäranis rahva nurisemisele, sõnakuulmatusele ja vastuhakule. Lühemalt peatub Stefanos Joosual, Taavetil ja Saalomonil, nimetades viimaks prohveteid, keda tema kuulajate esiisad olid taga kiusanud, näidates sellega

ette, et nende järeltulijaist saavad töötatud ja oodatud Õige – s.t Messia – äraandjad ja mõrtsukad.

Stefanos annab oma kõnes selgelt mõista, et see, mida ta kuulutab, on lahutamatu seotud seda ette valmistanud Vana Testamendi sündmustega, ning See, kellest ta tunnistust annab, on seesama lõpuaegade suur Prohvet, kelle tulemist oli juba Moosesele ette kuulutatud: «See on see Mooses, kes ütles Iisraeli lastele: «Jumal tõstab teie vendade seast teile Prohveti, seesuguse nagu mina.»» (Ap 7:37) Nagu esiisad ei olnud kuulekad Moosesele ja tõukasid ta ära, pöördudes oma südamega Egiptuse poole (Ap 7:39), nii on nüüd nende järeltulijad tõuganud ära töötatud Prohveti ja Messia Jeesuse Naatsaretlase.

Me näeme, kuidas Jumala ja Tema Seaduse teotamises süüdistatud Stefanos pöörab enda ja oma süüdistajate rollid vastupidiseks: mitte tema ei ole enam kohtu all, vaid need, kes on reetnud ja mõrvanud neile Jumala juurest tulnud Lunastaja, ning ka tõelise Jumala pühamu teotamises (ja seda väidetavalt hävitama kutsumises) ei ole süüdi mitte tema, vaid need, kes ei mõista, et prohvetite poolt ette kuulutatud Õige hukkamine on suurim mõeldav pühaduserüvetus.¹⁷

Stefanose süüdistuskõneks muutunud kaitsekõne lõi tema süüdistajaile südamesse – kreeka keeles tarvitatud sõna διαπρίω on veelgi jõulisem ja ilmekam: Stefanose kõne «saagis nende südame pooleks». Taoline sõnakasutus näitab Luuka veendumust, et Suurkohtu liikmed said Stefanose sõnumist väga hästi aru – aga nagu varemgi¹⁸, ei suutnud nad uskuda ega kuuldust vajalikke järeldusi – ei teoreetilisi ega praktilisi – teha. Nad pigem tegid oma südamed kõvaks ja kurdiks – «Te kangekaelsed ja ümberlõikamatud südamed ja kõrvadelt!» (Ap 7:51) –, kasvõi oma südame «pooleks saagimise» hinnaga, aga nad ei olnud valmis tunnistama ei Stefanost Jumala prohvetina ega tema poolt kuulutatud Jeesust Naatsaretlast töötud Messiana.

Formaalse ettekäände Stefanose surmamõistmiseks ja hukkamiseks leidis Suurkohus tema sõnades «Ennäe, ma näen taevaid avanevat ja Inimese Poja seisvat Jumala paremal käel.» (Ap 7:56): «Selle peale nad karjusid valju häälega oma kõrvu kinni hoides (vt vastavat keelelist märkust) ja sööstsid nagu üks mees tema kallale ja kihutasid ta linnast välja ning viskasid teda kividega.» (Ap 7:57j)

Siin on ilmselge paralleel Jeesuse üle toimunud kohtumõistmisega, Luuka enda kirjelduse järgi: «Ja kui valgeks läks, kogunes rahva vanematekogu, ülempreestrid ja ka kirjatundjad, ning nad viisid Jeesuse Suurkohtu ette ja ütlesid: «Kui Sina oled Messias,

¹⁷ Siinkohal tasub meenutada Jeesuse sõnu templi puhastamisel: «Lammutage see tempel, ja ma püstitan selle kolme päevaga uuesti!» (Jh 2:19)

¹⁸ Vrd Jh 11:47–53 ning Ap 4:13–21 ja Ap 5:34–40.

siis ütle meile!» Aga Tema ütles neile: «Kui ma teile ütlesin, ei usuks te mitte, ja kui ma küsiksin, ei vastaks te mitte. Ent nüüdsest peale istub Inimese Poeg Jumala väe paremal käel.» Aga nad kõik ütlesid: «Sina oled siis Jumala Poeg?» Aga Jeesus lausus neile: «Need on teie sõnad, et mina olen.» Nemad aga ütlesid: «Mis tunnistust meil veel on vaja? Oleme ju ise seda kuulnud Tema suust!» (Lk 22:66–71)

Nii Jeesuse kui Stefanose puhul oli otsus üks ja sama: nad leiti süüdi olevat jumalateotuses. Siin, nagu ka viisis, kuidas Stefanos surmaotsusele ja selle täideviitmisele reageerib, on näha üks Apostlite tegude raamatu keskseist sõnumeist: apostlid ja teised, kelle kutsumuseks oli kuulutada evangeeliumi Jeesusest Kristusest, ei pidanud olema Tema tunnistajaiks mitte ainult oma sõnadega, vaid kogu oma isikuga. Samalaadsed paralleelid nagu siin Stefanose ja Jeesuse vahel, tulevad väga selgelt esile ka Peetruse ja Pauluse puhul – nagu Paulus hiljem tunnistab: «Nüüd ei ela enam mina, vaid Kristus elab minus.» (Gl 2:20) ning: «Meie oleme nüüd Kristuse käskjalad, otsekui Jumal ise julgustaks meie kaudu. Me palume Kristuse asemel: Andke endid lepitada Jumalaga!» (2Kr 5:20)

Nagu Jeesus oli ristil surres palvetanud oma mõrtsukate eest (Lk 23:34), nii teeb seda ka Stefanos: «Issand, ära pane seda neile patuks!» (Ap 7:60) Ja nii, nagu Jeesus hinge heites oma vaimu Isa kätte usaldas (Lk 23:46), nii hüüdis ka Stefanos enne magama uinumist: «Issand Jeesus, võta mu vaim vastu!» (Ap 7:59)¹⁹

Stefanos küll ei saa oma surmaga kedagi Jeesuse kombel lunastada, kuid temagi surmal on oluline osa lunastustöös: kui seni oli evangeelium levinud vaid Jeruusalemmas, siis Stefanose surmamise päevast alates «tõusis suur tagakiusamine Jeruusalemma koguduse vastu ja kõik peale apostlite hajutati mööda Juuda- ja Samaariamaad» (Ap 8:1). See tähendab, et Stefanose hukkamine oli otseseks ajendiks kristliku sõnumi levikule kõigepealt Jeruusalemma lähiümbrusse, sealt aga üha kaugemale: «Nüüd käisid need, kes olid tagakiusamisel hajutatud, mööda maad ja kuulutasid evangeeliumi.» (Ap 8:4)

Stefanose kui kristliku kiriku esimese märtri tähtsus ei seisne mitte ainult tema ustavuse eeskujus, vaid veelgi enam selles, et temast sai seeme, millest võrsusid uued kristlased – kõige tuntum nende hulgast oli kahtlemata Saulus-Paulus (kes tol hetkel küll veel ei aimanud, milline pööre teda õige pea ees ootab). Stefanos kuulutab Kristust nii sõna kui kogu oma isikuga, ta kasutab talle Jumala poolt kingitud vaimutarkust oma vastaste veenda püüdmiseks ja ei kohku tagasi oma sõnade kinnitamisest oma ihu ohverdamise kaudu.

¹⁹ Huvitav, kuigi mitte nii üksüheses vastavuses olev paralleel on ka rõivastega – vastavalt Jeesuse rõivaste ning Stefanose tapjate rõivastega: «Aga nad heitsid liisku tema rõivaid jagades.» (Lk 23:34) – «Ja tunnistajad panid oma rõivad maha ühe noormehe jalgade ette, keda kutsuti Sauluseks.» (Ap 7:58)

Kõiges ja kuni lõpuni, kuni viimse hingetõmbeni, annab Stefanos tunnistust Jeesusest Naatsaretlastest, oma Issandast ja Messiast, keda ta näeb avatud taevas Isa paremal käel seisemas. Stefanos on veendunud selles, et kuigi ta peab surema, on ta Jeesuses päästetud, ning oma valu unustades palub ta nüüd nende eest, kelle sooviks on ta talle võimalikult palju valu tehes hävitada.

Siin on huvitav mõelda ka sõna «märter» tähendusele: see tähendabki «tunnistaja». Tunnistajaid oli Stefanose loos peale tema enda teisigi: olid valetunnistajad («pseudomärtrid»), samuti tunnistajad («märtrid»), kes panid oma rõivad Sauluse jalge ette. Ainsaks tõeliseks tunnistajaks ja märtriiks oli aga see, kes ei osutanud mitte iseendale, vaid Inimese Pojale, kes tuli ja sai inimeseks, et anda ennast kõigi inimeste eest ja tuua võidupärg (vt nime Stefanos seletust) neile, kes Temasse usuvad ja Talle ustavaks jäävad.

Jutluseks

EELK Jumalateenistuste käsiraamatu järgi moodustab esimärter Stefanose püha kui teine jõulupüha «vastandi esimesele jõulupühale»: «Jumala päästesõnum jagab inimesed selle vastuvõtjateks ja hülgajateks, Kristuse järgijateks ja Tema vastu võitlejateks. Jumal annab Püha Vaimu jõudu igatühele, kes julgelt tunnistab oma usku.»

Kuna tegemist on teise jõulupühaga, ei ole mõistlik jõulutemaatikat ignoreerida. Vastupidi: kuna Stefanos ise kõneleb oma kaitse- (või süüdistus-) kõnes Suurkohtus mitmetest Vana Testamendi tegelastest ja sündmustest, mis valmistasid ja kuulutasid ette Kristuse tulemist, on igati sobilik rõhutada ka Stefanose märtrisurmast kõneldes seda, mille nimel ja kelle eest ta suri, s.t kuulutada sedasama Õiget, kellest tema kuni surmani tunnistust andis.

Kiriku esimese märtrina väärrib Stefanos kahtlemata ka seda, et peatutakse lähemalt tema isikul – niivõrd, kuivõrd Apostlite tegude raamatus temast juttu on. Vahest kõige olulisem on aga tuua esile paralleelid Stefanose ja Jeesuse vahel ning kasutada tema püha selleks, et kuulutada jõulude tõelist tähendust: inimkonna Päästja sündimist. Selle Päästja sündimist, kelle «reetjaiks ja mõrtsukaiks» (Ap 7:52) said paraku needsamad inimesed, keda Tema oma armastuses päästma tuli.

Esimärter Stefanose püha Vana Testamendi lugemiseks (Jr 20:7–11.13) on EELK Kirikukäsiraamatu lugemiskava järgi prohvet Jeremija kaebelaul, milles prohvet kurdab selle üle, et tema ustavus Jumalalt saadud sõnumite kuulutamisel on toonud talle vaid pilkeid, laimu ja koguni ähvardusi – s.t täpselt sellise kohtlemise, nagu prohvetitele (ja märtritele) ikka. Siiski kinnitab Jeremija sellesamas laulus ka oma usku nii sellesse, et Jumal tasub viimaks kätte tema tagakiusajaile, kui ka sellesse, et Jumal «päästab vaese hinge».

Kolmanda lugemisaasta Evangeeliumiks (Mt 10:16–22) on Jeesuse hoiatavad ja samaaegselt julgustavad sõnad, millega Ta kirjeldab oma jüngritele seda, mis neid ees ootab, kui nad järgivad kutsumust Temast tunnistust anda: «Vaata, ma läkitan teid nagu lambaid huntide keskele... Ja teie saate kõikide vihaalusteks minu nime pärast. Aga kes peab vastu lõpuni, see päästetakse.»

Jutluse võib ehitada üles näiteks järgmiste punktidenä:

1. Jõulud, mis paljude jaoks tähendavad eeskätt kas idüllilist või murelikku pilti ühe lapse sündimisest loomalaudas, on midagi enam kui pere- või isegi «tõelise inimlikkuse» püha. Kahtlemata on see kõik oluline: Jumal näitab oma inimesearmastust sellega, et saab ise üheks meie hulgast, et jagada meiega kõiges meie elu ja saatust kuni kannatuste ja surmani. Ent see ei ole kõik – ja isegi mitte peaasi: Jumala ainusündinud Poeg sai inimeseks selleks, et inimkond oma ennastandva ristiohvri läbi patu, surma ja kuradi meelevallast lunastada, iseendas õigeks teha ja Jumalaga lepitada ning meile seeläbi igavene elu kinkida. See on, mida Jumal valmistas ette pattulangusest peale ning millest tunnistavad nii Vana kui Uue Testamendi pühad kirjad ja tegelased.
2. Selle sõnumi kuulutamiseks ja oma lunastustöö jätkamiseks rajas Kristus kiriku, kelle esimese märtri mälestuspäeva tähistatakse kõnekalt teisel jõulupühal. Esimärter Stefanos kuulutas Kristust mitte ainult oma sõnadega, vaid kogu oma eluga, sõna otseses mõttes kogu ihu ja hingega. Kuigi ta oli diakonina kutsutud hoolitsema eeskätt Jeruusalemma koguduse abivajajate ihuliste vajaduste eest, ei pidanud ta võimalikuks jätta tegemata seda, mis on veelgi olulisem, s.t evangeeliumi kuulutamist Jeesusest Naatsaretlasest kui esiisadele ja esiisade kaudu töötatud Messiast – ning oli valmis seda sõnumit märtrisurmagagi kinnitama.
3. Stefanose üle toimunud kohtumõistmine ja tema märtrisurm meenutavad paljuski seda, mis sai osaks Jeesusele. See ei ole kahtlemata juhuslik: siin saavad tõeks Jeesuse enda ettekuulutused Tema jüngritele, kes peavad olema alati seal, kus on nende Õpetaja ja Issand. Küllap ei ole juhuslik ka see, et Uue Testamendi originaalkeeles tähistab üks ja sama sõna nii tunnistajat kui märtrit – peaasi, et keegi, kes tahab tões ja vaimus Jumalat teenida (nagu need, kes tapsid Jeesuse ja Stefanose), ei osutuks valetunnistajaks või pseudomärtriks. Kuigi iga tõelise märtri surm on kohutav ja ülekohtune, on selles samal ajal peidus nii lootus jumalikule päästele kui uus algus. Samamoodi, nagu Jeesusest sai nisuiiva, mis maasse langedes ja surses kandis palju vilja (Jh 12:24), nii oli Stefanose märtrisurm esimeseks paljudest seemnetest, mis sealtpeale on toonud kirikule rohkesti uute usklike vilja.